

Petr Vorel

Česká historiografie ve světle sjezdů historiků v letech 1993–2011

Historia Slavorum Occidentis 2(5), 94-122

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

PETR VOREL (PARDUBICE)

ČESKÁ HISTORIOGRAFIE VE SVĚTLE SJEZDŮ HISTORIKŮ V LETECH 1993–2011*

Celostátní sjezdy historiků se v naší zemi konají ve velmi nepravidelných intervalech. Už tato skutečnost sama o sobě má určitou vypovídací hodnotu, neboť rok i místo konání takového sjezdu je vždy podmíněno určitými historickými souvislostmi. Jejich analýza odráží samotný vývoj domácí historické obce a změny v její vnitřní struktuře, i širší dějinné okolnosti, za kterých se celostátní sjezdy konaly (či nekonaly).

Právě zostřující se mezinárodně-politická situace v Evropě v polovině třicátých let 20. století byla jedním z významných podnětů k přípravě I. sjezdu československých historiků v září 1937¹. I v případě následujících sjezdů, konaných v průběhu druhé třetiny 20. století, byly jejich uspořádání i průběh podníceny zásadními politickými změnami a potřebou nově vymezit postavení a funkci české historiografie ve změněných podmínkách. To se týkalo snahy o obnovu demokratické společnosti po skončení druhé světové války (II. sjezd, Praha 5.–11. října 1947)²; reflexe přehodnocování období

* Tato studie je rozšířenou podobou referátu, který autor (jakožto předseda Sdružení historiků České republiky v letech 2005–2011) proslovil při zahájení X. sjezdu českých historiků v Ostravě dne 14. září 2011. Písemná podoba tohoto textu byla rozšířena především o zkušenosti z průběhu a závěrů samotného ostravského sjezdu.

¹ *První sjezd československých historiků 1937: přednášky a debaty*, red. František Kutnar, Praha 1958.

² Sjezdový protokol viz *Nástin přednášek 2. sjezdu československých historiků, pořádaného Československou společností historickou ve dnech 5.–11. října 1947 v Praze*, Praha 1947. Tento sjezd se zatím jako jediný dočkal podrobného vědeckého vyhodnocení v širším kontextu,

totalitního stalinistického režimu po roce 1956 (III. sjezd, Praha 16.–19. září 1959)³ a reakce na postupné uvolňování společenského klimatu v polovině let šedesátých (IV. sjezd, Brno 27.–29. září 1966). V době normalizace po roce 1968 byl řetězec celostátních historických sjezdů přerušen. Dva sjezdy, které proběhly až v průběhu let osmdesátých (V. sjezd, 19.–21. února 1982⁴; VI. sjezd, Praha 9.–11. února 1989⁵), byly ovlivněny ideologickými dogmaty tehdejší doby a měly spíše formální charakter.

Od počátku devadesátých let 20. století, kdy již byly programy sjezdů historiků koncipovány bez politických a ideologických omezení, znovu výrazně vzrůstá vypovídací schopnost jejich programové náplně. Ta odráží skutečný zájem domácích či zahraničních historiků o jednotlivá historická témata. Další zajímavý rozměr přináší samotný průběh sjezdových jednání (ať již na úrovni plenárních diskusí a jednotlivých sekcí či skupinových kuloárových jednání). Na této úrovni jsou výrazně akcentovány obecnější jevy soudobých dějin, které obvykle – alespoň někteří – historikové (k takové roli profesionálně připraveni a vyzbrojeni znalostí dlouhodobých kontinuit) vnímají s vysokou rozlišovací schopností.

V průběhu prvních devatenácti let existence samostatné České republiky se konaly čtyři celostátní sjezdy českých historiků, a to v intervalu pěti až sedmi let (1995, 1999, 2006 a 2011), tedy ve srovnání s obdobím předchozím (1937, 1947, 1959, 1966, 1982, 1989) relativně často a pravidelně. Nicméně i kratší časový horizont pěti až sedmi let už umožňuje aktuální reflexi soudobých dějin. Průběh zmíněných čtyř sjezdů byl výrazně ovlivňován právě

viz Antonín Kostlán, *Druhý sjezd československých historiků (5.–11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepiscectví v letech 1935–1948*, Praha 1993.

³ Protokol sjezdu viz *3. sjezd československých historiků v Praze ve dnech 16.–19. září 1959*, Praha 1959.

⁴ Věcná zpráva o průběhu viz *V. sjezd československých historiků*, Československý časopis historický 30 (1982), s. 321–350; sjezdový protokol byl vydán jako samostatný svazek AUC, viz *V. sjezd československých historiků*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica, Studia historica 23 (1981), sv. 5, Praha 1983.

⁵ Vzhledem ke společensko-politickým změnám, které proběhly v Československu na podzim 1989, již v případě VI. sjezdu československých historiků nebyl publikován sjezdový protokol (konferenční sborník) ani obsáhlejší zpráva v odborném tisku. Nicméně už počátkem roku 1989 byla na VI. sjezdu československých historiků v rámci diskuse alespoň připuštěna otázka, vznesená Josefem Janáčkem, zda by v rámci oficiální československé historiografie nebylo účelné přihlédnout (alespoň u interpretace starších dějin, které stály mimo hlavní pozornost ideologického dohledu) k vědeckým aktivitám historiků, kteří v normalizačním období nemohli v Československu oficiálně publikovat.

historickou zkušeností, kterou naše země nabyla v oněch několika letech, dělících od sebe jednotlivé sjezdy. Každý sjezd českých historiků se vyznačoval vedle odborné náplně také vlastní (vždy výrazně odlišnou) dynamikou a dobovou aktualizací, která však není ze sjezdových protokolů vždy celistvě postižitelná.

Vzhledem k tomu, že jsem měl možnost účastnit se jednání o programové přípravě sjezdů z let devadesátých a nakonec i organizace posledních dvou sjezdů⁶, dovolím si provést určitou rekapitulaci, zahrnující vedle exaktně ověřitelných dat i jistou míru subjektivních zkušeností. Ty pramenně doložitelné nejsou, ale mohou přispět budoucím badatelům či zahraničním kolegům k pochopení vývoje české historiografie na přelomu 20. a 21. století.

Nejprve považuji za vhodné vysvětlit, jak je možné, že se konaly VII.–X. sjezd českých historiků, ale nikoli předchozí sjezdy I.–VI. (ty byly deklarovány jako „československé“). Organizátoři prvního celostátního setkání domácích historiků po roce 1989 navázali na starší tradici československé historické obce, proto první sjezd historiků v rámci nově vzniklé České republiky (1. ledna 1993) nesl číslo VII. Zachování kontinuity mělo však pozadí nejen symbolické, ale také ryze věcné. Sjezdy historiků jsou organizovány se značným předstihem, takže první sjezd po změně režimu na přelomu let 1989–1990 byl ještě koncipován jako společný sjezd československý. Termín „září 1995“ byl stanoven ještě v době existence společného státu. Rozdělení československé federace na dva nezávislé státy, o kterém rozhodly politické reprezentace na podzim 1992, tak ovlivnilo i program sjezdu historiků v roce následujícím, ale nikoli z hlediska obsahového. Přes formální změnu v názvu sjezdu („VII. sjezd československých historiků“ byl změněn na „VII. sjezd českých historiků“) bylo i toto první „české“ vrcholné setkání historiků stále ještě vnímáno jako společná pracovní základna pro historiky české i slovenské, ale v rámci určité asymetrie, typické pro vývoj historických obcí v obou částech někdejšího Československa.

Již všechny předchozí poválečné sjezdy československých historiků (II.–VI.) byly totiž ve skutečnosti organizovány jako historické sjezdy české části společného státu. Od roku 1946, kdy byla založena Slovenská historická spoločnosť, se víceméně pravidelně konaly samostatné sjezdy slovenských historiků,

⁶ Autor byl členem celostátního výboru Sdružení historiků ČR od roku 1992 (jako předseda pardubické pobočky), od roku 1999 jako řádný člen; v letech 2005–2011 se podílel na organizaci dvou sjezdů jako předseda SHČR.

ale nekonaly se žádné samostatné „české“ sjezdy. Tuto úlohu plnily historické sjezdy „československé“. I předchozí sjezdy byly v podstatě sjezdy historiografie české, na které slovenští kolegové pouze vysílali oficiální delegáty, ale nepodíleli se na jejich organizaci. Sama Slovenská historická spoločnosť totiž bez ohledu na politické změny a následné rozdělení československé federace pokračovala kontinuálně v pořádání vlastních sjezdů slovenských historiků (IX. sjezd 1986 v Nitře; X. sjezd 1991 v Bratislavě; XI. sjezd 1996 v Trenčíně), jejichž pětiletý interval je důsledně dodržován od roku 1981 (dosud poslední XIV. sjezd slovenských historiků se konal roku 2011 v Prešově).

V roce 1993 se nikdo v Praze nad zmíněným rozporem v názvu VII. sjezdu nezamýšlel⁷, později v souvislosti s přípravami dalších sjezdů však proběhla diskuse, zda byl název z roku 1993 správný, a zda by nebylo vhodnější zvolit v rámci nového státu nové číslování a modifikovaný název, i s ohledem na kolegy, kteří se vzhledem k místu svého původu či působení považují za historiky moravské či slezské (např. Sjezd historiků České republiky apod.). Námitky vůči názvu a návrhy na změnu se objevovaly také v důsledku širšího společenského akceptování genderové korektnosti, kterou přijala například historiografie německá (např. „Sjezd českých, moravských a slezských historiček a historiků“).

Pořadatelé sjezdů dali nakonec přednost kontinuitě a rozhodli se tradiční název neměnit. Diskuse na toto téma byla uzavřena až v souvislosti s přípravou IX. sjezdu roku 2006, kdy bylo k programové výzvě doplněno vysvětlení, že „českými historiky“ jsou míněni všichni, kdo se cítí být součástí české historiografie, a to bez ohledu na pohlaví, etnickou nebo národní identifikaci, jazyk, kterým publikují, či místo profesního působení. Touto zdánlivou kuriozitou (která však skutečně vyvolávala vzrušené diskuse) se dostáváme k podstatnější otázce, tj. organizačnímu zajištění sjezdů historiků, respektive kým vlastně byli oni výše zmínění pořadatelé.

Na počátku devadesátých let 20. století neexistovalo v české části československé federace profesní sdružení historiků, analogické zmíněné Slovenské

⁷ Pouze v oficiální zpravici tehdejšího českého premiéra, adresované VII. sjezdu českých historiků, se hovoří o „prvním sjezdu českých historiků“, viz *VII. sjezd českých historiků (Praha 24.–26. září 1993)*, red. Zdeněk Poustka, Praha 1994, s. 15. Podíl Z. Pousty na přípravě sjezdového protokolu není v samotném tisku zmíněn, z hlediska formálně bibliografického by tedy neměl být uváděn, protože pod jeho jménem se tuto publikaci v knihovně nelze najít. Je však známo, že příprava tohoto svazku byla jeho zásluhou, proto cituji zmíněný materiál pod jeho jménem.

historické společnosti (jejíž aktivity zůstaly úzce svázány s historickými pracovišti Slovenské akademie věd). Původní pořadatel prvních československých sjezdů (Československá společnost historická) zanikl v polovině padesátých let (1956). Novým profesním sdružením se měla stát Československá historická společnost při ČSAV (dále ČSHS), zřízená v roce 1957, mj. v souvislosti s přípravou III. sjezdu československých historiků (1959). Sjezdy československých historiků v období socialismu (III.–VI. sjezd v letech 1957–1989) tak měly k dispozici široké technické a personální zázemí Československé akademie věd (podobně jako na Slovensku). To velmi zjednodušovalo jejich organizaci. ČSHS postupně vytvářela regionální pobočky (v Plzni, Ostravě aj.), ale od samotného vzniku se jednalo o instituci podřízenou ideologickému dohledu strany. Spolu s transformací Československé akademie věd Československá historická společnost v roce 1990 ukončila činnost a nezanedala po sobě organizační strukturu, na kterou by bylo možné navázat⁸.

Profesní organizace českých historiků byla tedy po roce 1989 vytvořena „na zelené louce“, bez technického zázemí, jen jako výsledek zájmu a úsilí nepočetné skupiny historiků, kteří byli ochotni vložit svůj čas a energii do organizačních aktivit, jež tehdy podstatná část historické obce považovala za zbytečné.

Východiskem ke vzniku nové profesní organizace se stal Historický klub, založený roku 1872 jako studentský spolek při pražské filozofické fakultě. Od roku 1904 se Historický klub deklaroval jako odbornovědecký spolek, jehož členstvo pocházelo převážně z řad českých historiků – profesionálů, učitelů dějepisu a studentů historie pražské filozofické fakulty. Historický klub působil po desetiletí jako organizační platforma české historické vědy (také díky autoritě významných osobností české historické vědy, stojících v jeho čele). Tuto svou roli musel Historický klub v padesátých letech nuceně postoupit výše zmíněné Československé historické společnosti. *De iure* však Historický klub trval dál a působil v zázemí pražské filozofické fakulty (pořádal přednášky, výlety aj.). Jeho činnost byla aktivní zvláště v letech 1968–1970. Za normalizace však byla činnost Historického klubu do velké míry paralyzována, výbor Historického klubu formálně zastavil jeho práci roku 1981 pod tvrdým nátlakem Státní bezpečnosti.

⁸ Činnost a vnitřní strukturu ČSHS dokumentuje nevelký archivní fond, zachovaný v Archivu Akademie věd ČR. Nejnověji viz heslo *Československá historická společnost* v publikaci *Akademická encyklopedie českých dějin*, red. Jaroslav Pánek, III, Praha 2012, s. 80.

V souvislosti se změnou společenských poměrů byl Historický klub obnoven již koncem roku 1989 a navázal na svou dřívější spolkovou činnost⁹. Obnovení Historického klubu se stalo důležitým argumentem také pro zmíněné „pokojné“ ukončení činnosti ČSHS. Už od počátku bylo totiž možné předpokládat, že vývoj Historického klubu bude směřovat k utváření nové demokraticky strukturované profesní organizace. Tomu nasvědčovalo rovněž rozšíření názvu: původní podoba „Historický klub“ byla doplněna o podtitul „Sdružení českých, moravských a slezských historiků“. Hned od počátku devadesátých let začala vznikat síť klubových poboček v regionech celé pozdější České republiky.

Historický klub počátkem devadesátých let sice neměl k dispozici žádné vlastní technické ani administrativní zázemí, ale jeho aktivitám se dostávalo výrazné podpory renomovaných, především pražských historiků. Po několika prvních popřevratových let byl hlavním „útočištěm“ a zázemím Historického klubu Archiv Univerzity Karlovy. Stalo se tak díky vstřícnosti několika uznávaných historiků, jejichž práce mohla být náležitě oceněna až po roce 1989 (v prvé řadě prof. Josefa Petráně, v devadesátých letech prorektora Univerzity Karlovy, a poté ředitele Archivu Univerzity Karlovy), i díky obětavé práci několika dalších historiků, kteří se ujali organizace znovuoobnovení Historického klubu. Je nutno připomenout především prvního předsedu Josefa Hanzala (klubu předsedal v letech 1990–1993) a Zdeňka Poustu, který zajišťoval většinu administrativy.

Obnovený Historický klub (resp. především jeho pražské „ústředí“, se skupené okolo Archivu UK a Filozofické fakulty UK) se ujal i organizace celostátního VII. sjezdu historiků, naplánovaného na září 1993, a to aniž by měl k dispozici vlastní zázemí. Reprezentativní prostory ke konání sjezdu a také technické zajištění mu poskytla zdarma pražská Filozofická fakulta, s organizací pomohl i obnovený Historický ústav Akademie věd České republiky (který pak technicky zajistil i výrobu sjezdového protokolu).¹⁰

⁹ Antonín Kostlán, *Obnovuje se Historický klub*, Český časopis historický 88 (1990), s. 215–216. Bližší okolnosti nuceného ukončení činnosti Historického klubu počátkem 80. let zmiňuje z vlastní zkušenosti J. Pešek v rámci širší polemiky s J. Hanzalem, týkající se mimo jiné i převážně spolkového charakteru činnosti Historického klubu po jeho obnovení počátkem 90. let. Viz Josef Hanzal, *Naše nynější krize*, Zpravodaj Historického klubu (dále ZHK) 6, 1995, č. 1, s. 1–2, a Jiří Pešek, *Jeho nynější krize*, ZHK 7 (1996), č. 1, s. 18–21.

¹⁰ VII. sjezd českých historiků, red. Z. Pousa.

Pro českou historickou obec měl VII. sjezd roku 1993 mimořádný význam z několika důvodů: lze jej svým způsobem chápat jako završení určité fáze „očistného procesu“, v němž se tehdejší historická pracoviště (ústavy akademie věd, vysokoškolské katedry, archivy, muzea) zbavovala pracovníků, kteří v těchto institucích před rokem 1989 působili jen z důvodů politických či protekčních (a jejichž odborná úroveň byla nízká) nebo kteří byli s dřívějším režimem natolik spjati, že nebyli akceptovatelní z důvodů osobních (udavačství, kariérní zneužívání členství v KSČ, prokázaná aktivní spolupráce se Státní bezpečností apod.).

Toto konstatování jistě neplatí absolutně, ale převážně demokratická forma rozhodování, která byla tehdy v personálních otázkách uplatněna většinou historických pracovišť, umožnila poměrně přesně odlišit, jaká byla skutečná aktivní míra integrace toho či onoho historika do dřívějších společenských struktur (bez alespoň formálního deklarování loajality režimu nemohl před rokem 1989 nikdo dlouhodobě působit ve společensko-vědních oborech), a nakolik bylo ono osobní angažování vyváženo kvalitami odbornými. Tehdejší hodnocení mají o to větší váhu, že byla formulována zevnitř historické obce; tedy lidmi, kteří svou profesní dráhu prožívali v dobách „reálného socialismu“ a často byli sami normalizačním režimem profesně či osobně postiženi. Počátkem devadesátých let se k profesionální práci (někdy i na svá původní působiště) mohli vrátit i ti historikové, kteří byli perzekvováni za své občanské či politické postoje z let 1968–1969.

Na VII. sjezdu českých historiků tak mohla zaznít široká diskuse, zahrnující určitou retrospektivu (velmi výstižně pojatou především v referátu prof. Josefa Petráně)¹¹, a také vizi do budoucna. Stalo se to na veřejném fóru poprvé za společné účasti historiků, kteří v oboru působili před rokem 1989 (a nyní prošli „morálním sítem“ na svých pracovištích), a těch, kteří v dobách normalizace neměli v Československu možnost uplatnit své odborné kvality. Do diskuse si tehdy ještě netroufali vstupovat historikové nejmladší generace. Taková skupina ani nebyla generačně vymezena a autorita „historiků – učitelů“ (těch aktivně působících v oboru před rokem 1989 i těch z disentu) byla tehdy mimořádně vysoká.

¹¹ Vzhledem k tomu, že tiskem vydaný protokol VII. sjezdu českých historiků se dochoval jen v několika obtížně dostupných exemplářích, dovoluji si upozornit reedici textu tohoto referátu, který byl u příležitosti osmdesátých narozenin prof. Petráně publikován v obsáhlém výběru jeho časopiseckých studií: Josef Petráň, *České dějiny ve znamení kultury*, Pardubice 2010, s. 556–561.

Subjektivní dojem, který však (jak jsem si ověřoval) podobně vnímala řada účastníků VII. sjezdu, byl pocit aktivního prožívání dějin, silně kontrastující se strnulou situací let osmdesátých. Onen až euforický pocit osobní účasti na dějinném procesu, který asi dokáže historik ocenit víc, než kdo jiný, byl dán dobovými souvislostmi: Byla to časová blízkost „sametové revoluce“ roku 1989 a následný neočekávaně klidný, ale zásadní zvrát společenských poměrů; budování nové struktury politických stran po rozpadu Občanského fóra; dohady o budoucí podobě demokratického Česko-Slovenska, vedoucí až k rozdělení státu, které probíhalo právě v průběhu roku 1993 (měnová rozluka, budování hraničních přechodů, určování občanství atd.). Všechny tyto dějinné jevy naplňovaly většinu historiků pocitem, že právě nyní je možné vývoj naší země pozitivně ovlivnit a že právě historikové by měli přispět k takovým změnám svými zkušenostmi. Asi nejvýstižněji tento pocit v obecné rovině formuloval Václav Havel: „[...] Zažili jsme to po válce, zažíváme to nyní: situace, v níž se náhle mísí téměř všechno se vším a v nastalé změti se znejasňuje politikovo místo v minulosti a historikovo v přítomnosti [...]“¹².

Onu představu aktivního spoluvytváření současnosti (jak se později ukázalo do značné míry šalebnou) podporoval také značný mediální zájem, který byl roku 1993 historickému sjezdu věnován. Slavnostního zahájení ve velké aule pražské filozofické fakulty se osobně účastnil ministr školství, mládeže a tělovýchovy Petr Piřha a významné osobnosti vědeckého světa, ale především k zahájení sjezdu poslali osobní dopisy český prezident Václav Havel a předseda vlády České republiky Václav Klaus. V obou těchto textech (které na úvod sjezdu slavnostně přečetl v zastoupení prezidenta republiky jeho kancléř Ivan Medek a namísto premiéra Zdeněk Pousta) byl odlišnou formou, ale zcela zřetelně, akcentován nezastupitelný význam historiků v demokratické společnosti a zásadní role interpretace dějinných zkušeností, bez jejichž reflexe nelze moderní stát efektivně spravovat. Skutečnost, že hlavní představitelé státu uznávají tuto roli historiografie, naplňovala roku 1993 většinu přítomných příznivým pocitem a pozitivními očekáváními.

Přes odborný a mediální úspěch VII. sjezdu českých historiků nelze popřít, že z perspektivy dnešních standardů bylo jeho úspěšné zvládnutí téměř malým zázrakem, protože tíha veškerého organizačního a technického

¹² Václav Havel, *Pozdravný dopis prezidenta České republiky*, [in:] *VII. sjezd českých historiků*, red. Z. Pousta, s. 11.

zajištění spočívala na dobrovolných aktivitách a nadšení nepočtené skupiny historiků a studentů, pro které byla jedinou odměnou skutečnost, že tak činí pro svůj obor.

V následujících letech však nebylo možné organizovat podobné akce tímto způsobem. I když ve sjezdovém usnesení v září 1993 účastníci sjezdu doporučili Historickému klubu „[...] aby svolal příští sjezd nejpozději ve lhůtě čtyř let, a to na Moravě [...]”¹³, nikde nebylo řečeno, jak by měl být takový úkol splněn. Ukázalo se, že to jen silami Historického klubu ani není možné.

Historický klub vyvíjel po roce 1993 svou běžnou klubovou činnost (přednášky, výlety, připomínání výročí významných osobností českých dějin a historické vědy), v jeho vedení se postupně střídaly významné osobnosti našeho oboru (v letech 1993–1996 činnost klubu společně řídili Jan Křen a Robert Kvaček), které se jménem historické obce vyjadřovaly také k významným soudobým politickým otázkám či k interpretaci dějin. Jako záze-
mí využíval Historický klub nadále badatelnu Archivu UK. Historický klub zahájil též pravidelné vydávání klubového časopisu (Zpravodaj Historického klubu), ale dále jeho možnosti v té době nesahaly. O přípravě dalšího sjezdu se začalo jednat už nedlouho po vydání protokolu VII. sjezdu (1994). Žádné z moravských historických pracovišť se však nechtělo pořádání ujmout a Historický klub neměl prostředky, ze kterých by mohl hradit nájem jednacích prostor a další náklady spojené s organizací takové akce.

Příprava dalšího sjezdu tak byla zahájena až poté, kdy byl roku 1996 předsedou Historického klubu zvolen Jaroslav Pánek¹⁴. Pod jeho vedením proběhla úprava stanov (1997), díky které někdejší „klub” z formální hledi-
ska povýšil na úroveň oborové vědecké organizace. To se projevilo změnou názvu, který zachovává kontinuitu tradice, sahající až do roku 1872, ale zároveň deklaruje funkci profesního oborového sdružení, které mohlo začít

¹³ *Usnesení VII. sjezdu českých historiků*, [in:] *VII. sjezd českých historiků*, red. Z. Pousta, s. 209–210; citovaná pasáž zde bod č. 13, s. 210.

¹⁴ Prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc., byl zvolen předsedou SHČR ve dvou po sobě následujících obdobích (1996–1999 a 1999–2002). Na další období (2002–2005) byl předsedou zvolen prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc. V době působení prof. Pánka v úřadu prorektora v letech 1997–2000 se výbor SHČR scházel na rektorátě UK v Karolinu; později zasedal v pracovně prof. Peška v prostorách IMS FSV UK v Rytířské ulici, kratší dobu (v době stavebních úprav objektu v Rytířské ulici) v pracovně prof. Ivana Hlaváčka v hlavní budově pražské FF UK. Pracovna prof. Peška pak tvořila hlavní základnu pro jednání a činnost SHČR od počátku předsednického období prof. Peška (2002) až do roku 2009.

vystupovat jako partner obdobných subjektů zahraničních: „Sdružení historiků České republiky – Historický klub (1872)” (dále SHČR)¹⁵.

Díky těmto změnám přestalo být SHČR ve své činnosti závislé jen na členských příspěvcích a mohlo se ucházet o významnější finanční dotace (v řádu desítek tisíc korun) z prostředků Rady vědeckých společností při Akademii věd ČR. Změnil se rovněž charakter někdejšího klubového časopisu, který začal vycházet pravidelněji pod modifikovaným názvem „Zpravodaj Historického klubu – Časopis Sdružení historiků České republiky (Historického klubu 1872)”.

Ani tyto podstatné změny SHČR však neřešily otázku, jak zorganizovat další sjezd. Ve druhé polovině devadesátých let však výrazně vzrostla aktivita regionálních poboček SHČR. Bylo to způsobeno také tím, že díky finanční podpoře Rady vědeckých společností mohlo SHČR přispět na vydávání regionálních historických periodik. Nejednalo se o vysoké částky (řádově 10–20 tisíc Kč), ale pro některé časopisy znamenala i malá finanční pomoc zajištění základní kontinuity v hmotné nouzi, ve které se většina historických pracovišť ocitla v druhé polovině devadesátých let. Krize české politické scény roku 1997, vyvolaná úplatkářskými aférami tehdejších politických stran, byla následována úspornými opatřeními (tzv. „Klausovy balíčky”), která postihla většinu historických pracovišť, snad jen s výjimkou archivů, jejichž praktický význam v souvislosti s majetkovými restitučními let devadesátých musela uznat i politická reprezentace.

Kritická personální situace nastala zvláště na pražských historických pracovištích, kde docházelo postupně k prohlubování generačního vakátu. Pro mladé absolventy historických věd nemělo působení v oboru dlouhodobou perspektivu: špatné platové podmínky vysokoškolských asistentů či vědeckých pracovníků Akademie věd ČR neumožňovaly důstojnou obživu. Ještě nebyla k dispozici „startovní“ vědecká místa v podobě postdoktorandských či podobných grantů. Řada nadějných absolventů, kteří na svůj historický talent upozornili kvalitními diplomními pracemi, proto v devadesátých letech volila hmotně atraktivnější kariéru žurnalistů, redaktorů v nakladatelstvích

¹⁵ Širší souvislosti i technický průběh těchto změn podrobně dokumentuje Jaroslav Pánek, *Sdružení historiků České republiky na sklonku tisíciletí (Bilance činnosti za léta 1996–1999 pro valné shromáždění SHČR, Hradec Králové 10. září 1999)*, [in:] VIII. sjezd českých historiků (Hradec Králové 10.–12. září 1999), red. Jiří Pešek, Praha 2000, s. 28–32, a dále soustavná dokumentace v ZHK z tohoto období.

či odešla úplně mimo obor. Též někteří zkušení historikové v té době řešili dilema, zda dát přednost vědě s vyhlídkou hmotného živoření či časového stresu několika pracovních úvazků, nebo se věnovat jiné činnosti, přinášející vyšší hmotný standard (prodavač párků ve stánku na pražském Václavském náměstí si v roce 1997 vydělal podstatně víc než docent na pražské FF UK). Budiž ke cti tehdejšími kolegům z „kamenných“ univerzit (v Praze, kde byly v té době platové podmínky ve srovnání s životními náklady nejhorsí, ale také v Brně a Olomouci), že i v těchto hmotně krizových letech dokázali udržet odbornou úroveň výuky a vědeckého výzkumu. Dělo se tak za cenu toho, že někteří na univerzitách učili jen za symbolické částky či dokonce zcela zadarmo.

Tyto specifické okolnosti zvláště zdůrazňuji, neboť podle mého názoru podstatným způsobem ovlivnily průběh VIII. sjezdu českých historiků v roce 1999. Historická pracoviště na tradičních filozofických fakultách, od kterých se očekávalo, že budou organizovat další historické sjezdy, neměla prostředky ani na odpovídající zaplacení svých vyučujících, natož na přípravu celostátního sjezdu. Při úvahách o možné formě zajištění dalšího sjezdu historiků přišel důležitý podnět z historického pracoviště tehdejší Pedagogické fakulty v Hradci Králové, kde působily dvě velmi aktivní pobočky SHČR: regionální pobočka, sdružující místní historiky (pracovníky královéhradecké fakulty, muzea a archivu) a pobočka studentská (sdružující budoucí učitele dějepisu). Královéhradečtí historikové v roce 1997 (když uplynul termín, do kterého měl být uspořádán další sjezd podle znění sjezdového usnesení z roku 1993) nabídli, že zajistí sjezd do dvou let, tedy 1999. Tato nabídka byla výborem SHČR s vděčností přijata.

Vznikl tak organizační model, uplatněný i u následujících sjezdů výbor, kdy výbor SHČR rozhodoval jako hlavní pořadatel o odborném obsahu (hlavní sjezdová témata) a hostitelské vysokoškolské pracoviště na svůj náklad a zodpovědnost zajistilo jako spolupořadatel technické a organizační zázemí sjezdu. Byl to ostatně přístup blízký tomu, který se při organizování historických sjezdů uplatňuje rovněž v sousedním Německu a Polsku.

Toto řešení se ukázalo jako velmi praktické. Hostitelským pracovištěm sjezdů let 1999, 2006 a 2011 sice přinášelo mnoho starostí a finančních výdajů z vlastních zdrojů, ale pořadatelská fakulta se vždy stala centrem obecného zájmu a pozornosti, takže i její vědecký potenciál (násobený samotnou schopností takovou akci zorganizovat) získal v historické obci větší váhu. V regionálních centrech bylo také snadnější získat podporu a zájem místních

institucí státní správy a samosprávy. Královéhradečtí historikové se v této roli ocitli jako první a zhostili se jí výtečně.

Z hlediska obsahu znamenal královéhradecký sjezd zásadní kvalitativní změnu, neboť byl prvním sjezdem, který byl pojat primárně jako vědecké setkání, na němž měly být prezentovány aktuální výsledky základního výzkumu, a to v rozsáhlé tematické škále. Výbor SHČR určil hlavní sjezdové téma široce: „České země, Evropa a svět”. Na aktivitě jednotlivých historiků či týmů pak byla ponechána volba konkrétních témat jednotlivých bloků. Vedle hlavních plenárních jednání tedy probíhaly dílčí vědecké konference v podobě šestnácti samostatných sjezdových sekcí.

Široké tematické spektrum královéhradeckého sjezdu výstižně odráží výraznou diferenciaci badatelských specializací, probíhající v české historiografii v průběhu devadesátých let. Lze to dokumentovat i na sjezdovém sborníku, jehož sestavení se ujal Jiří Pešek¹⁶. I když se do sborníku nepodařilo získat všechny přednesené referáty (některé sekce zůstaly prezentovány jen shrnutím z pera příslušného garanta), jedná se v historii českých historických sjezdů o první publikovaný materiál, který nemá jen podobu obvyklého sjezdového protokolu, ale je sborníkem odborných studií. Díky této formě a kvalitní typografické realizaci sjezdového sborníku (pro SHČR jej vydal spolek pro nekomerční vydávání odborné literatury SCRIPTORIUM) ještě následně garanti některých sekcí publikovali sjezdové referáty formou samostatných sborníků¹⁷.

V době konání sjezdu se podařilo předložit odborné veřejnosti také další materiál, jaký v analogické podobě dříve neexistoval: souhrnný biografický přehled vědecky aktivních českých historiků. Obsahoval výběrové bibliografie a údaje o tematickém zaměření 721 českých badatelů¹⁸. Tato publikace se v následujícím desetiletí stala nejen praktickou pomůckou při vytváření badatelských týmů, ale je také ojedinělým dokladem jisté míry sebeidentifikace české historické obce koncem 20. století (někteří – i významní – domácí historikové výslovně odmítli zařazení do tohoto souhrnného lexikonu).

¹⁶ VIII. sjezd českých historiků (*Hradec Králové 10.–12. září 1999*), red. Jiří Pešek, Praha 2000.

¹⁷ *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století (Sborník příspěvků ze sekce církevních dějin na VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové ve dnech 10.–12. září 1999)*, red. Libor Jan, *Historia ecclesiastica*, sv. 5, Brno 2000; *Deset let soudobých dějin – Jednání sekce Soudobé dějiny na VIII. sjezdu českých historiků (10.–12. září 1999, Hradec Králové)*, red. Jiří Kocian, Oldřich Tůma, Praha 2001.

¹⁸ Jaroslav Pánek, Petr Vorel, *Lexikon současných českých historiků*, Pardubice – Praha 1999.

Královéhradecký sjezd provázely vedle nesporného odborného úspěchu ještě další, pro historiky zajímavé okolnosti. Svou roli zřejmě sehrála skutečnost, že řadu měsíců před konáním sjezdu věnovala česká média mimořádnou pozornost interpretaci a historickému významu tzv. „Benešových dekretů“. Zájem platil především těm prezidentským dekretům, jejichž prostřednictvím bylo realizováno rozhodnutí vítězných mocností druhé světové války (uvedené již v protokolu Postupimské konference) o vysídlení etnicky německého obyvatelstva z území obnoveného Československa do válkou vyhlazených okupačních zón na území dnešního Německa a Rakouska.

Řada domácích historiků v tomto kontextu před sjezdem kritizovala zjevné případy zjednodušené mediální dezinterpretace složitých historických procesů. Česká média (především část celostátních deníků) tehdy zaregistrovala přípravu historického sjezdu, neboť se ukázalo, že historická tematika (v daném případě především dějiny 20. století) může být zajímavým objektem mediální prezentace. Dalo se očekávat, že toto téma bude v průběhu sjezdových jednání předmětem intenzivní výměny názorů.

Neobvyklá výměna názorů v průběhu sjezdu skutečně proběhla, jejím hlavním tématem se však nestaly primárně tzv. „Benešovy dekrety“, ale znovu nastolená otázka potřeby „vyrovnat se s minulostí“ v řadách tehdejších českých historiků. Zatímco věcná odborná analýza problematiky „dekretů“ z pera Václava Pavlíčka a Karla Malého (vyvracející mnohé mylné interpretace, objevující se v předchozích měsících na stránkách novin)¹⁹, nebyla médii reflektována, byl jimi s velkým zájmem očekáván příspěvek tehdy začínajícího historika Martina Nodla²⁰. Ten jménem „nastupující mladé generace historiků“ (tj. těch, kteří ukončili svá studia po roce 1989 a měli již možnost studovat i v západní Evropě) předložil plenárnímu zasedání několik návrhů, jak rychle a účinně zlepšit situaci v české historiografii. Zároveň progresivní české historické avantgardě vytyčil smělé cíle na nejbližších pět let.

Nosnou myšlenkou navržených Nodlových řešení byla jakási generační segregace, podle níž (volně shrnuto) nastupující mladé generaci již nevadili staří historici, narození ve dvacátých letech 20. století, ať zastávali jakékoli názory, neboť ti byli už v roce 1999 příliš staří na to, aby ještě něco

¹⁹ Václav Pavlíček, Karel Malý, *Mýty a realita prezidentských dekretů*, [in:] *VIII. sjezd českých historiků*, red. J. Pešek, s. 90–98.

²⁰ Martin Nodl, *Krise české historiografie aneb minulost, která chce být zapomenuta*, tamtéž, s. 99–106.

významně ovlivňovali: „[...] jejich ovlivňování budoucnosti české historické vědy [...] během příštích několika málo let [...] vyhasne [...]”. Mladým historikům podle Nodla spíše vadili čtyřicátníci a padesátníci: ještě při síle a dalo se očekávat, že řadu let budou schopni odborné a organizační práce („[...] nedůvěra panuje a bude panovat ke generaci narozené na konci čtyřicátých a v padesátých letech [...]). Nodlovi a údajně i části jeho generačních vrstevníků (z jejichž mluvčího se prohlásil) vadilo, že významná místa v hierarchii historických institucí zastávají právě zmínění, konkrétně však nejmenovaní čtyřicátníci a padesátníci, kteří působili v oboru před rokem 1989 a ještě se „nevyrovnali se svou minulostí”, a že tato volně vymezená množina lidí rozhoduje o financování vědy v podobě udělovaných grantů.

U takto konfrontačně formulovaného a v plénu předneseného textu se pochopitelně daly očekávat spontánní emotivní reakce. Bezprostředně v plénu na tento referát zareagovali především ti, proti kterým ostří Nodlova pomyslného meče vůbec nesměřovalo, totiž zástupci staré, referující již „odepsané” generace „[...] sedmdesátníků či historiků, kteří k tomuto požežnanému věku směřují [...]”. To byli lidé, kteří zažili problémy české historické obce doby normalizace, zabývali se těmito citlivými otázkami na předchozím pražském sjezdu (1993) a dobře si pamatovali, kam vedla aplikace jednoduchých argumentů „mladých historiků” v padesátých letech. Svůj bezprostřední nesouhlas s předneseným textem rozhodnými slovy vyjádřil především prof. Josef Válka. V sále nabitém emocemi nebylo daleko k velmi neformální výměně názorů mimo standard sjezdového protokolu.

Právě v této fázi však diskusi ukončil hlavní garant organizačního zajištění sjezdu, královéhradecký děkan, prof. Vladimír Wolf. Do vzrušené debaty oznámil, že plenární zasedání není možné déle protahovat, protože v blízké restauraci je již připraveno k servírování jídlo pro účastníky sjezdu. Tento zásah do jednání nebyl záměrný (prof. Wolf nemohl sledovat obsah diskuse, neboť do jednacího sálu přišel přímo z restaurace), ale přes výhrady většiny přítomných (kteří chtěli v rozvíjející se diskusi pokračovat) se ukázal jako diplomaticky mimořádně prozřetelný. Během jídla emoce opadly a další jednání pokračovalo v kultivované a věcné atmosféře.

Problematika organizace historické obce, systém financování či možnosti uplatnění mladých historiků však skutečně představovaly vážná témata, o kterých bylo žádoucí podrobněji jednat. Nodlova interpretace a jeho výzvy nebyly akceptovány většinou historiků – jeho generační vymezení postřádalo opodstatnění a do značné míry účelově reagovalo na konkrétní

pražskou situaci, která pro historiky z jiných oblastí České republiky nebyla aktuální. Otevřená diskuse na tato témata probíhala ještě řadu měsíců po královéhradeckém sjezdu především v Praze (Historické diskusní fórum, konané v Praze na Národní třídě v budově Akademie věd ČR dne 25. listopadu 1999 aj.).

Z mnoha důvodů, zejména s ohledem na princip svobodné diskuse, byla většina názorů a diskusních příspěvků z této doby publikována v tištěné podobě. Texty zveřejněné jen na internetu byly alespoň zaznamenány s odkazem na webové stránky, aby v případě potřeby mohly být budoucími badateli dohledatelné. Ohlasy na královéhradecký VIII. sjezd či dodatečně publikované sjezdové texty se v odborné literatuře, na stránkách denního tisku a na internetu objevovaly téměř dva roky (ještě v průběhu roku 2001)²¹.

Opadnutí vlny zájmu o hmotné problémy mladých historiků v souvislosti s požadovaným „vyrovnaním se s minulostí“ mělo na počátku první dekády 21. století dobré důvody. S blížícím se vstupem České republiky do Evropské unie a přejímáním některých unijních standardů začalo pro české historiky okolo roku 2002 symbolických „sedm tučných let“. Především zcela neobvykle vzrostla poptávka po vysokoškolských učitelích – historících. Jejich platové podmínky se během několika let výrazně zlepšily. Důvodem byla do značné míry postupná aplikace tzv. boloňských principů v českém vysokém školství. Ministerstvo školství začalo podporovat kvantitativní rozšiřování bakalářských studijních míst na vysokých školách. Tomuto požadavku mohly společensko-vědní fakulty vyjít vstříc, neboť u historických studijních oborů tradičně vždy zájem studentů značně převyšoval počet studijních míst. Díky nerovnováze mezi nabídkou a poptávkou rychle vznikala v průběhu první poloviny první dekády 21. století síť nových historických kateder v rámci nově zakládaných společenskovědních fakult, a to i na vysokých školách, kde se v minulosti specializovaní historické obory nevyučovaly. Řada českých historiků mladší i střední generace využila nabízených možností a aktivně zahájila budování nových pracovišť, z nichž mnohá se poměrně rychle vědecky profilovala.

Vedle rostoucího počtu nových pracovišť v důsledku zavádění nových studijních oborů (nejprve bakalářských, pak navazujících magisterských)

²¹ Přehled všech zjištěných textů, reakcí a ohlasů, souvisejících s děním na VIII. sjezdu a otázkami zde nastolenými, souhrnně publikoval výbor SHČR: *VIII. sjezd českých historiků (Hradec Králové 10.-12. září 1999) – Bibliografie*, ZHK 16 (2005), č. 1, s. 59–79.

znamenal zásadní změnu i nová úprava třetího stupně strukturovaného studia, tedy doktorského studia. Ve srovnání s dřívějším systémem vědeckých aspirantur, u nichž byl počet studijních míst výrazně limitován (titul „CSc.“), přineslo zavedení doktorandských studijních programů (titul „Ph.D.“) efektivní možnost, jak podchytit a zaplatit talentované historiky po skončení magisterského studia, a také je formou doktorských prací zapojit do vědeckých týmů jednotlivých pracovišť.

Došlo také k podstatným změnám v grantových systémech (v první řadě GA ČR). Zde byly při získávání finančních zdrojů stanoveny „měkkí“ parametry pro začínající vědecké pracovníky (tzv. postdoktorové projekty) než u standardních vědeckých projektů. Tradiční historická pracoviště při „starých“ filozofických fakultách v té době také získávala peněžní prostředky poskytnuté vysokým školám formou tzv. „výzkumných záměrů“. Tato dříve nebývalá forma podpory umožnila spolufinancovat výzkum mladých badatelů v historických oborech.

Jednoduše řečeno: Kdo z českých historiků mladé či střední generace něco uměl, měl zájem o vědeckou práci a nebyl líný, měl v této době možnost uplatnit své kvality. A nešlo jen o stálá pracovní místa na nově vznikajících katedrách či grantové prostředky na základní vědecký výzkum. Česká nakladatelství se tehdy navzájem „přetahovala“ o rukopisy knih s historickou tematikou, neboť většina témat z národních i světových dějin se dobře prodávala. Kdo měl koncem 20. století skutečný potenciál vytvořit „myšlenkově bohaté a interpretačně nosné práce, které se alespoň dotknou vyšší úrovně západoevropské historické vědy“ (jak od sebe a svých generačních soupeřů ve výzvě z roku 1999 do pěti let očekával M. Nodl), mohl tohoto cíle v průběhu první poloviny první dekády 21. století dosáhnout bez nějakých podstatných objektivních překážek.

V této velmi dynamické a pro českou historiografii svým způsobem expanzní době se znovu přiblížil termín předpokládaného konání sjezdu historiků. V Hradci Králové bylo v roce 1999 domluveno, že další sjezd by se měl konat za pět let (tedy v intervalu, jaký tradičně udržovali kolegové slovenští), a to na Moravě, konkrétně v Brně nebo v Olomouci. Obě tyto varianty byly nezávazně přislíbeny, byť ve sborníku z VIII. sjezdu (na rozdíl od sjezdového protokolu z roku 1993) takový požadavek výslovně zmíněn není. S blížícím se rokem 2004 se však ukazovalo, že ani jedno ze zmíněných moravských pracovišť není na organizování celostátního sjezdu historiků připraveno. V roce 2004 tedy SHČR řešil analogickou situaci jako v roce 1997.

Tentokrát se ukázalo jako vhodné řešení uspořádat další sjezd v Pardubicích, kde byla počátkem roku 2001 na univerzitě založena Fakulta humanitních studií, zajišťující také výuku historických oborů (od roku 2004 nese název Fakulta filozofická Univerzity Pardubice). Na tomto pracovišti právě v průběhu roku 2004 proběhly tři velké mezinárodní konference²², proto byl při jednání výboru SHČR přednesen návrh, zda by pardubičtí historikové po těchto zkušenostech nebyli schopni zvládnout i organizaci celostátního sjezdu. Jak možný termín bylo stanoveno září 2006. Skutečnost, že se dva po sobě jdoucí sjezdy konaly ve východních Čechách, tedy nebyla cíleným zámerem SHČR, ale vznikla v obou případech svým způsobem jako improvizace, která se však ukázala jako systémově životaschopná.

S přípravou pardubického sjezdu přímo souvisela změna ve vedení SHČR, protože z praktických důvodů byl v roce 2005 předsedou zvolen poprvé mimopražský (pardubický) historik Petr Vorel²³. Obsahová příprava sjezdu se stala kolektivní prací, kterou společně koordinovali zástupci historických pracovišť na třech filozofických fakultách, které se konstituovaly právě v průběhu první poloviny první dekády 21. století. Šlo o filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích (doc. Marie Ryantová), Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem (doc. Michaela Hrubá) a Univerzity Pardubice (prof. Petr Vorel). Oficiálním spoluorganizátorem IX. sjezdu českých historiků byl kromě samotného SHČR a Filozofické fakulty Univerzity Pardubice také Historický ústav Akademie věd ČR v Praze.

Při přípravě programové náplně IX. sjezdu se zmíněný tříčlenný přípravný výbor rozhodl k jinému řešení, než bylo použito u předchozích sjezdů z let

²² Sborníky z nich vyšly v následujícím roce: *Arnošt z Pardubic (1297-1364). Osobnost - okruh - dědictví/ Postać - środowisko - dziedzictwo*, red. Lenka Bobková, Ryszard Gładkiewicz, Petr Vorel, Wrocław - Praha - Pardubice 2005, a *Political Culture in Central Europe (10th-20th Century)*, Part I - *Middle Ages and Early Modern Era*, red. Halina Manikowska, Jaroslav Pánek, Prague 2005. Publikace ze třetí z těchto akcí se opozdil delší dobu: *Confession and Nation in the Era of Reformations (Central Europe in comparative Perspective)*, red. Eva Doležalová, Jaroslav Pánek, Prague 2011.

²³ Prof. Petr Vorel byl předsedou SHČR po dvě funkční období v letech 2005-2008 a 2008-2011. V době jeho předsednictví zůstávalo základnou SHČR pracoviště předchozího předsedy prof. Peška (FSV UK v Praze), později (od roku 2009) se výbor SHČR začal pravidelně scházet ve studovně Ústavu soudobých dějin AV ČR na Malé Straně. ÚSD AV ČR tak v osobě tajemníka SHČR, prof. Jiřího Kociana, přejal administrativní zátěž činnosti výboru SHČR. Novým předsedou SHČR byl v listopadu 2011 zvolen právě prof. Kocian, technická podpora činnosti SHČR ze strany ÚSD AV ČR tedy zůstává zachována.

1993 a 1999. Po dlouhé a bohaté diskusi mezi vedením SHČR a historickými pracovišti z celé republiky byly dohodnuty tři hlavní tematické okruhy, které česká historiografie považovala většinou za nejdůležitější a na které měla být na sjezdu koncentrována hlavní pozornost. Organizováním konkrétní vědecké náplně těchto tří velkých sekcí byli pověřeni Jaroslav Pánek (Historický ústav AV ČR, Praha) – téma „Dějiny českých zemí v mezinárodních souvislostech“, Zdeněk Beneš (FF UK, Praha) – téma „Výuka dějepisu v současném školském systému a její reforma“ a Tomáš Knoz (FF MU, Brno) – téma „Historie v kontextu ostatních vědních disciplín“.

Vedle těchto tří velkých bloků, o jejichž tematickém zaměření bylo rozhodnuto předem, vytvořili organizátoři sjezdu zázemí pro možné konání menších tematických sekcí. Této nabídce využili pouze doktorandi z několika univerzit, kteří se na svém jednání zabývali převážně tématy souvisejícími se studiem historických oborů a budováním stále oborové informační databáze („Historického portálu“), o jehož zřízení a provozování ve spolupráci s historickým pracovištěm FF UJEP v Ústí nad Labem usilovalo SHČR již delší dobu. V době jednání pardubického sjezdu se brzká realizace tohoto projektu jevila jako velmi nadějná (díky dobře zpracovanému projektu, který měl zajistit zahájení činnosti této základní informační báze pro české historiky); toto očekávání se však nakonec ukázalo jako marné.

Pardubický sjezd probíhal ve velmi dělné atmosféře. Soustředění programové náplně na širší obecnější témata při početnější účasti na jednotlivých velkých sekcích (než by bylo možné při desítkách dílčích sekcí) bylo větší přítomných hodnoceno pozitivně. S mimořádným zájmem účastníků se setkala zvláště „interdisciplinární“ sekce Tomáše Knoze, kde byla historická témata konfrontována se stanovisky vědců z jiných vědních oborů, včetně přírodovědných a technických. Toto pojetí bylo už v průběhu sjezdového jednání hodnoceno jako inovativní metodický přínos.

IX. sjezd českých historiků byl hojně navštíven zahraničními kolegy, což vyplývalo z tematického zaměření samostatné sekce, organizované prof. Pánkem. V souvislosti s přípravou pardubického sjezdu se totiž Historickému ústavu AV ČR v Praze podařilo vydat mimořádné dílo – obsáhlý třísvazkový bio-bibliografický lexikon zahraničních historiků, zabývajících se dějinami českých zemí²⁴. Obsahově je toto praktické dílo strukturováno podobně

²⁴ Jaroslav Pánek, Svatava Raková, Václava Horčáková, *Scholars of Bohemian, Czech and Czechoslovak History Studies*, sv. 1–3, Praha 2005.

jako Lexikon současných českých historiků z roku 1999 (včetně bibliografií a vymezení badatelských témat). Příprava podkladů pro sestavení přehledného lexikonu, zahrnujícího 472 historiků z celého světa, byla ovšem podstatně náročnější.

V průběhu pardubického IX. sjezdu také proběhla schůzka s oficiálními zástupci polské a slovenské historiografie, organizovaná Českým národním komitétem historiků, jehož předsedou byl v té době Jaroslav Pánek. Ze schůzky vzešel podnět k prohloubení spolupráce mezi těmito historiografiemi, propojeními kromě společného sdílení středoevropských dějin i absencí jazykové bariéry, a také návrh na společný postup při přípravě programu XX. světového kongresu historických věd (Amsterdam 2010), na který mohly být právě koncem roku 2006 národními historiografiemi podávány návrhy sekcí.

Na IX. sjezdu českých historiků panovalo všeobecné přesvědčení, že dlouhodobý úpadek školního dějepisu v České republice je ještě možné zvrátit. Nebezpečí, které hrozí každé společnosti v důsledku ztráty této složky vlastní identity²⁵, historikové pochopitelně vnímají zřetelněji než ostatní. Potřebu rozvoje školního dějepisu ostatně důrazně připomínali již účastníci VII. sjezdu českých historiků. Ve sjezdovém usnesení z roku 1993 doporučili Historickému klubu, „[...] aby vstoupil do jednání s MŠMT a podpořil požadavek učitelů dějepisu základních, středních a středních odborných škol o zlepšení neuspokojivých podmínek výuky dějepisu, tj. zvýšení časového prostoru pro dějepisné vyučování v učebních plánech, o zkvalitnění vzdělávání učitelů a lepší vybavení pomůckami [...]”²⁶. Zápas o pozici školního dějepisu a o zachování jeho hodinové dotace probíhal v následujících letech na několika úrovních, a to především díky Asociaci učitelů dějepisu (ASUD). Ta je kolektivním členem SHČR a její aktivity vždy nalézaly podporu výboru SHČR, byť pochopitelně v omezeném rozsahu možností, jakými disponovali předsedové a výbor.

Skutečnost, že budoucnost školního dějepisu v České republice byla v polovině první dekády 21. století vnímána historickou obcí jako ohrožená, byla také důvodem, proč bylo toto téma zvoleno jako jeden z hlavních

²⁵ V širších souvislostech nejnověji viz Petr Vorel, *Trade and Civilization in the History and the Evolution of Civilizations (Prologomena)*, Český časopis historický 109 (2011), s. 193–217.

²⁶ *Usnesení VII. sjezdu českých historiků*, [in:] VII. sjezd českých historiků, red. Z. Pousta, s. 209–210; citovaná pasáž zde bod č. 1, s. 209.

bloků pardubického sjezdu. „Dějepisná“ sekce, organizovaná prof. Benešem, byla hojně navštívena učiteli dějepisu základních a středních škol. Skutečné důsledky zavádění školské reformy pro výuku dějepisu mohly být díky takto zprostředkovaným praktickým zkušenostem projednány mnohem konkrétněji, než kdyby šlo jen o teoretickou debatu.

Mediální reakce na konání IX. sjezdu byla ve srovnání s VIII. sjezdem královéhradeckým relativně malá. Podobně jako v roce 1999 se v době před sjezdem zaměřila pozornost médií na konkrétní osoby z řad starších českých historiků s cílem je skandalizovat a vyvolat tímto způsobem zájem čtenářů. Bylo by zbytečné zabývat se detaily kvality výpadů tehdejších médií a autorů mediálních útoků; odkazují pouze na stanovisko Františka Šmahela, který užil výstižnou charakteristiku: „[...] zlovná a veskrze nactiutrháčná kampaň [...]”²⁷.

V době konání sjezdu měla o jeho program zájem hlavně média regionální (tisk a rozhlas), kterým domácí a zahraniční účastníci sjezdu poskytli několik rozhovorů. Průběh sjezdu (stejně jako rozhovory s většinou zahraničních návštěvníků sjezdu) dokumentuje videofilm, který v rámci své praktické studijní přípravy natáčeli doktorandi z pardubické filozofické fakulty.

Nejvýznamnější sjezdová sdělení byla publikována krátce po sjezdu časopisecky²⁸. Celkový obsah sjezdových jednání byl odborné veřejnosti zpřístupněn ve sborníku sjezdových referátů či odborných studií, které vznikly na základě příspěvků z plenárních zasedání i jednotlivých sekcí. Sjezdová dokumentace obsahuje tři svazky, sjednocené grafickou úpravou a rozdělené podle původních tematických sekcí.

První svazek, který vyšel do roka od konání sjezdu, zahrnuje referáty z plenárních zasedání (blok „Historie v České republice na přelomu XX. a XXI. století“) a studie ze sekce organizované Zdeňkem Benešem („Výuka dějepisu v současném školském systému a její reforma”)²⁹. Další dva podstatně

²⁷ František Šmahel, *Závěrečný projev na IX. sjezdu českých historiků v Pardubicích 8. září 2006*, [in:] *IX. sjezd českých historiků (Pardubice 6.–8. září 2006)*, svazek 1, red. Zdeněk Beneš, Jiří Pešek, Petr Vorel, hlavní redakce sjezdového protokolu Michaela Hrubá, Marie Ryantová, Petr Vorel, Pardubice – Praha – Ústí nad Labem 2007, s. 69 (F. Šmahel tu cituje konkrétní novinové články a texty, které má na mysli).

²⁸ Hlavní sjezdové referáty byly publikovány již počátkem roku 2007, viz ČČH 105 (2007), č. 1; další texty následovaly v průběhu roku 2007 na stránkách ZHK 18 (2007).

²⁹ *IX. sjezd českých historiků (Pardubice 6.–8. září 2006)*, svazek 1, red. Zdeněk Beneš, Jiří Pešek, Petr Vorel, hlavní redakce sjezdového protokolu Michaela Hrubá, Marie Ryantová, Petr Vorel, Pardubice – Praha – Ústí nad Labem 2007.

objemnější svazky vyžadovaly náročnější přípravu, proto jsou vročeny až dva roky po konání sjezdu (2008). Druhý svazek obsahuje referáty sekce řízené Tomášem Knozem (*Historie v kontextu ostatních vědních disciplín*)³⁰, třetí svazek příspěvky ze sekce vedené Jaroslavem Pánkem (*České dějiny v současné zahraniční historiografii*)³¹. Tisk všech tří svazků sjezdového sborníku technicky zajistili historikové z FF UJEP v Ústí nad Labem.

Kompletní dokumentace pardubického IX. sjezdu se historická obec *de facto* dočkala až na jaře 2009. Po zkušenostech s organizováním předchozích sjezdů bylo zřejmé, že má-li se následný X. sjezd skutečně konat v roce 2011 (interval pěti let byl schválen již v roce 1999), je nutné již s dvouletým předstihem závazně jednat s další spolupřadatelkou institucí, aby bylo možné naplánovat finanční zajištění sjezdu a podat žádosti o podporu na regionální úrovni. I v Pardubicích bylo v roce 2006 domluveno, že příští sjezd by se měl konat na Moravě, ale příslib nebyl závazný a vedoucí představitelé center moravské historické vědy (která připadala v úvahu pro pořádání takové akce) v roce 2009 deklarovali, že spolupráci při organizaci historického sjezdu v roce 2011 nemohou garantovat.

Volba místa konání X. sjezdu českých historiků tedy měla svým způsobem neobvyklý průběh. Bylo o ní rozhodnuto v nizozemském Utrechtu, kde se počátkem srpna 2009 konal XV. světový kongres hospodářských dějin (XV. World Economic History Congress). Na organizaci české účasti na tomto světovém kongresu se významným způsobem podílela Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, jejíž pracovníci zajišťovali jednu ze samostatných kongresových sekcí³². Kongresu se zároveň aktivně účastnili také dva členové výboru SHČR (vedle tehdejšího předsedy SHČR Petra Vorla ještě

³⁰ IX. sjezd českých historiků (*Pardubice 6.–8. září 2006*), svazek 2: *Historie v kontextu ostatních vědních disciplín*, red. Jan Dvořák, Tomáš Knoz, hlavní redakce sjezdového protokolu Michaela Hrubá, Marie Ryantová, Petr Vorel, Brno – Pardubice – Praha – Ústí nad Labem 2008.

³¹ IX. sjezd českých historiků (*Pardubice 6.–8. září 2006*), svazek 3: *České dějiny v současné zahraniční historiografii*, red. Jaroslav Pánek a kol., hlavní redakce sjezdového protokolu Michaela Hrubá, Marie Ryantová, Petr Vorel, Pardubice – Praha – Ústí nad Labem 2008.

³² Sekce „Public Activity of Businessmen on the Local and Countrywide Level in 1800–1914“, konaná v Utrechtu dne 7. 8. 2009 (organizátoři A. Zářický, L. Fasora, M. Myška); publikováno viz *The Involvement of Businessmen in Local and Regional Public Life in Central Europe 1800–1914: contributions for the XVth World Economic History Congress in Utrecht, the Netherlands, from 3 to 7 August 2009* (Session I9: Public Activity of Businessmen at a Local and Countrywide Level in 1800–1914), red. Aleš Zářický, Ostrava 2009.

Milan Hlavačka). Pod dojmem profesionálního průběhu i kvalitního obsahu zmíněné sekce jsme spolu s Milanem Hlavačkou oslovili ostravské kolegy s dotazem, zda by nebyli ochotni ujmout se zajištění X. sjezdu českých historiků v roce 2011. Po vyjasnění základních podmínek Aleš Zářický, děkan FF OU v Ostravě, vyslovil ještě v Utrechtu předběžný souhlas; toto své „nizozemské“ stanovisko pak po návratu do Ostravy (po ověření reálných místních podmínek) potvrdil, a následně v plném rozsahu naplnil.

Koncem roku 2009 tedy byla zahájena jednání o podobě a obsahové náplni ostravského sjezdu. Původně byl navržen „pardubický model“ tří velkých tematických bloků, ale již v průběhu roku 2010 bylo zřejmé, že navrhovaná témata, na kterých se průřezově shodlo vždy několik významných historických pracovišť, jsou natolik rozdílná, že by nebylo účelné počet hlavních sekcí výrazně omezovat.

Výsledná podoba sjezdového programu představovala jistý kompromis mezi sjezdy královéhradeckým a pardubickým: hlavních sekcí bylo pět, dále jedna sekce studentská a jedna posterová. Stejně jako v Pardubicích byla všem historickým pracovištím nabídnuta možnost zorganizovat další „volné“ sekce podle aktuálního zájmu (ostravští kolegové garantovali dostatek jednacích prostor).

Sjezdové materiály z Ostravy zatím zveřejněny nejsou. Dovolím si proto představit hlavní témata sjezdu, vybraná výborem SHČR: sekce A – *Využití moderních technologií v historickém výzkumu a dokumentaci*, garanti Petr Sommer (Archeologický ústav AV ČR Praha) a Václav Ledvinka (Archiv hlavního města Prahy); sekce B – *Moderní a soudobé dějiny v odborné a mediální interpretaci*, garanti Jiří Kocian (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Praha) a Jaroslav Šebek (Historický ústav AV ČR Praha); sekce C – *Dnešní a budoucí cesty sociálních a hospodářských dějin – Kam zmizely dějiny práce?*, garant Milan Hlavačka (Historický ústav AV ČR – FF UK Praha); sekce D – *Nové trendy v přístupu k českým středověkým dějinám*, garanti Lenka Bobková (FF UK Praha), Libor Jan (FF MU Brno) a Jan Stejskal (FF UPa Pardubice); sekce E – *Historická kultura a dějepisné vzdělávání v současné české společnosti*, garant Blažena Gracová (FF OU Ostrava). Zvláštní studentská sekce nesla název *Vybrané otázky hospodářských a sociálních dějin z dílny mladých historiků*, garanti Stanislav Knob a Michaela Závodná (FF OU Ostrava). Posterová sekce, prezentovaná po celou dobu trvání sjezdu, byla věnována tématu *Historická krajina – historický prostor. Realita a virtualita*.

Na rozdíl od předchozího pardubického sjezdu byl v Ostravě neočekávaně velký zájem o organizování menších „volných“ sekcí. Výbor SHČR to uvítal, byť to pro ostravské organizátory znamenalo větší zatížení, než se původně předpokládalo. „Volných“ sekcí bylo na uspořádáno šest: *Sociální aspekty demografického vývoje*, garanti Lumír Dokoupil (FF OU Ostrava) a Eduard Maur (FF UPa Pardubice); *Meze a obory mezioborové spolupráce – bohemistika a historie*, garant Jaroslav David (FF OU Ostrava); *Současný studentský život a aktivismus*, garant Vít Strobach (Spolek studentů historie FF UK, o.s.); *Hranice a identita*, garanti Miloš Řezník (Universität Chemnitz) a Lenka Řezníková (FÚ AV ČR); *Dějiny těla: prameny, koncepty, historiografie*, garant Milena Lenderová (FF UPa Pardubice); *Pomocné vědy historické v současné historiografii*, garanti Marie Bláhová (FF UK Praha) a Tomáš Krejčík (FF OU Ostrava).

Již z tohoto stručného výčtu je zřejmé, jak pestrý a bohatý program nabízela ostravský sjezd. Každé z uvedených témat představuje vlastně samostatnou vědeckou konferenci s bohatým programem. Ostravský sjezd tak jednoznačně prokázal, že ono „spolkaření“ (jak posměšně nazývali snahu o oživení profesní oborové organizace někteří čeští historikové v devadesátých letech)³³, nejenže má význam, ale je pro přirozený rozvoj národní historiografie jako celku zcela nezbytné. V Ostravě se podařilo zúročit zkušenosti z pořádání předchozích sjezdů, a tak bylo uspořádáno setkání oborových specialistů, jehož program přímo vycházel z konkrétních badatelských potřeb a zahrnoval nejen aktuální přehled nejnovějších výsledků, ale i důležitou diskusi o vztahu české historiografie k zahraničí, i o jejím budoucím směřování. Za důležitou považují také skutečnost, že ostravského sjezdu se aktivně účastnili (ve fázi přípravy i v rámci jednání) historikové z většiny důležitých center historického výzkumu v České republice.

Při přípravě i konání sjezdu byla výhodou také nedávná zkušenost z podobných akcí, které zaujímají ve struktuře našeho vědního oboru o jeden stupeň vyšší místo. Česká historiografie se totiž v průběhu první dekády

³³ Tradiční přednášková činnost SHČR získala na počátku 21. století nový rozměr díky vstřícnosti vedení Národního muzea v Praze, které pro přednáškové cykly SHČR (stejně jako pro valné hromady) zdarma poskytovalo své reprezentační prostory v historické budově na Václavském náměstí (a po zahájení rekonstrukce tohoto objektu roku 2010 v protější nové budově), a rovněž díky volbě témat, která byla vhodná i pro souhrnné publikování. Nejvýznamnějším a čtenářsky velmi úspěšným výsledkem této činnosti SHČR se stala objemná publikace, kterou SHČR realizovalo ve spolupráci s nakladatelstvím Paseka: *Čeští králové*, red. Marie Ryantová, Petr Vorel, Praha – Litomyšl 2008.

21. století nezanedbatelným způsobem podílela na přípravě světových kongresů v Sydney (2005) a v Amsterdamu (2010). Podařilo se také nejen navázat oficiální kontakty s obdobnými profesními oborovými organizacemi v zahraničí (podepsat dohody o spolupráci), ale především tyto kontakty naplnit reálným obsahem. Zde je třeba zdůraznit pozvání Svazu historiků a historiček Německa, aby výbor SHČR zajistil program samostatné hostující sekce na 47. sjezdu německých historiků v Drážďanech v říjnu 2008. Tohoto úkolu se česká historiografie zhostila se ctí³⁴.

Především se však velmi intenzivně rozvíjela trojstranná spolupráce historiografií polské, slovenské a české, která vzešla z jednání na IX. sjezdu. V tomto případě došlo v průběhu let 2008–2010 k uzavření tří vzájemných dvoustranných dohod o spolupráci mezi profesními organizacemi historiků českých a polských, polských a slovenských, slovenských a českých. Tyto dohody byly naplněny vzájemnou reciproční účastí na sjezdech národních historiografií³⁵, i zahájením pravidelných vědeckých polsko-česko-slovenských³⁶ bienále a vydáváním nového trojjazyčného odborného historického časopisu „*Historia Slavorum Occidentis*“, vycházejícím od roku 2011 v Toruni. Také v průběhu ostravského X. sjezdu českých historiků proběhla schůzka čelných zástupců národních historiografií polské, české a slovenské, na které byly (podobně jako o pět let dříve v Pardubicích) projednány možnosti společného postupu při přípravě nastávajícího světového kongresu historických věd, který se bude konat v roce 2015 v čínském Jinanu.

Otázku vztahu k zahraničním historiografiím považují za důležité téma, které na ostravském sjezdu zaznělo na několika úrovních. Na počátku 21. století se již česká historiografie *de facto* integrovala do hlavních badatelských proudů historiografie evropské i světové. Šlo o přirozený vývoj konkrétní spolupráce jednotlivých pracovišť a významných historiků, jejichž badatelské

³⁴ *Neue tschechische Interpretationen der Fragen des tschechisch-deutschen Zusammenlebens* (47. Deutscher Historikertag/ Dresden 2008 – Die Vorträge der tschechischen Gastsektion), Hrsg. Jiří Pešek, Petr Vorel, Magdeburg 2011.

³⁵ XVIII. sjezdu polských historiků, který se konal v roce 2009 v Olsztynie, se za výbor SHČR zúčastnili prof. Pánek, prof. Kocian a prof. Vorel; XIV. sjezdu slovenských historiků, konaného roku 2011 v Prešově, se zúčastnili prof. Vorel a prof. Kocian. Recipročně se X. sjezdu českých historiků v Ostravě účastnily delegace historiků polských, v čele s prof. Krzysztofem Mikulskim, a historiků slovenských, v čele s prof. Petrem Švorcem.

³⁶ První bienále se pod názvem „Bilance otevření“ konalo v roce 2010 v Krakově; druhé bienále, věnované tematice soudobých dějin, proběhne na jaře 2013 v Pardubicích.

výsledky jsou zajímavé pro zahraniční kolegy. Pokud otevření hranic provází také zlepšení materiálních podmínek (dnes již nečiní problém financovat úspěšným vědcům či nadaným doktorandům badatelské cesty do Vídně, Říma či Madridu), dokáže se významná část českých historiků svými výzkumy prosadit v mezinárodním měřítku. Jednoznačně to prokázala evaluace společensko-vědních ústavů Akademie věd České republiky (která probíhala za spoluúčasti zahraničních odborníků na přelomu let 2010–2011), a také prezentace badatelských výsledků, ve značné části referátů právě na ostravském sjezdu.

Jistě ani v tomto případě nelze generalizovat. Přesto si troufám tvrdit (po zkušenostech z posledních pěti let, kdy jsem měl možnost účastnit se řady větších mezinárodních historických kongresů a konferencí), že výsledky české historiografie již na přelomu první a druhé dekády 21. století snesou ve svých kvantitativních i kvalitativních proporcích srovnání s kteroukoli západoevropskou historiografií. Bohužel však stále platí *slavica non leguntur*. Je obtížné vytvořit stálý systém, který by podpořil prezentaci aktuálních výsledků české historiografie ve světových jazycích (o to se obvykle snaží každý badatel individuálně). Na základě diskuse, která probíhala v rámci ostravského sjezdu, se domnívám, že například systém přímé finanční podpory vydávání překladů nejvýznamnějších nových knih české historiografie do světových jazyků (ať již zaštitěný SHČR Akademií věd či jinou stálou formou), by mohl posílit vnímání významu české historiografie, a to rovněž při utváření nové společné interpretace evropských dějin v rámci Evropské unie.

Zatímco lze vývoj vědeckého potenciálu české historiografie v průběhu první dekády 21. století vnímat jako pozitivní³⁷, v případě výuky dějepisu je tomu naopak. Na ostravském setkání, podobně jako na předešlém sjezdu, byla výuce dějepisu věnována samostatná sekce, její kuloárově-diplomatickou část však už neprovázel pocit možných budoucích pozitivních změn jako v roce 2006, spíše rezignace. Jakoby historici vzdali svůj sisyfovský zápas o záchranu školního dějepisu a očekávají již pouze negativní do-

³⁷ Praktickou orientaci v aktivitách jednotlivých historických pracovišť v České republice přinese aktuální verze *Lexikonu českých historiků*, kterou společně s organizační přípravou X. sjezdu sestavili ostravští kolegové (ve spolupráci s týmy doktorandů z jiných pracovišť a s využitím moderní techniky). Tento aktualizovaný přehled navazující svou strukturou na výše citovaný lexikon z roku 1999, zachycuje stav k konci roku 2010 – viz Lumír Dokoupil, Radek Lipowski, Aleš Zářický, *Lexikon českých historiků počátku 21. století*, Ostrava 2012.

pady na vývoj historického vědomí a celkové vzdělanosti české společnosti, jako výsledek reformy výuky na základních a středních školách³⁸. I při srovnání s ostatními vyspělými evropskými zeměmi je situace, do které dospěla výuka dějepisu v České republice, výraznou anomálií. Každý demokratický stát si školní výuku dějepisu chrání jako ono příslovečné „oko v hlavě“, protože je jednou z hlavních cest vytváření osobní identifikace budoucích občanů se státem, ve kterém žijí. Tuto kvalitu v podstatě nelze získat jiným způsobem než jako součást výchovně-vzdělávací úlohy školy. Sebelépe fungující rodina ji obvykle nahradit nemůže, mediální informace či internet už vůbec ne (zvláště v případě dětí školního věku).

Negativní dopady, jaké přináší výpadek systematické školní výuky dějepisu, budou zřetelné v době, kdy do společensky aktivního věku vstoupí ročníky středoškoláků, kterým se již nedostalo relevantního dějepisného vzdělání. Lze předpokládat, že v důsledku nedostatku historického vědomí bude právě tato skupina silněji vnímavá k nacionalistickým podnětům neboť při utváření své národní identity nebude schopna odlišit nacionalistickou demagogii (dezinterpretující historické tradice a založenou na zjednodušených „národních mýtech“) od skutečných hodnot. Až začnou sociologické výzkumy registrovat právě ve vrstvě teenagerů zvýšený zájem o aktivity nacionalisticky zaměřených hnutí (dosud v České republice vcelku nevýznamných), bude na změny ve vzdělávacím systému pozdě. Zmíněné procesy mají totiž dlouhodobý charakter.

Diskuse o negativních společenských důsledcích výrazné redukce školního dějepisného vzdělávání však nebyla jedinou chmurnou vyhlídkou, kterou X. sjezd českých historiků přinesl. Do Ostravy se v září 2011 sjelo několik stovek historiků; nešlo o typický vzorek populace; předpokládáme však nadstandardní kvalifikační úroveň, schopnost analyzovat dějinné procesy v širších souvislostech a zájem o společenské dění. Těch několik stovek vzdělaných lidí z různých koutů země a často s odlišnou individuální politickou orientací se většinou shodovalo: naše země se již nachází ve fázi společenské krize. V bodu, z něhož vede další cesta ke katarzi, nebo ke kolapsu.

³⁸ Souhrnný přehled průběhu dlouholetých snah Asociace učitelů dějepisu spolu s konkrétní argumentací, která v jednáních s MŠMT i dalšími institucemi zaznívala, publikovala Helena Mandelová, *Historická inspirace (Co není zapsáno, jako by nebylo) – Ohlednutí za dvacetí lety Asociace učitelů dějepisu (UO HK – ASUD) 1990–2010*, Milevsko 2010.

Krise se negativně projevuje tím, že politický systém přestává plnit funkce, pro které byl vytvořen. To nebyla kritika nějaké konkrétní strany či jednotlivých politiků. Ti jsou vázáni zájmy koaličních a jiných partnerů, a někdy omezováni vlastními schopnostmi. Úpadek politické kultury totiž umožňuje, že rozhodující pozice mohou být obsazeny osobami, které neprokázaly mimořádné, ba ani průměrné odborné schopnosti. Z politického života se vytratily ideje, týkající se identity a základních principů existence společnosti a státu. Tím se také deformovaly priority, preferována jsou krátkodobá ekonomická hlediska.

Pozitivním vedlejším projevem společenské krize je aktivizace občanských hnutí, zatím na úrovni lokální a regionální. Lidem přestává být lhostejné, že volení zástupci nejsou schopni řešit zásadní problémy, že rozhodují špatně či nehospodárně. Zatím jde o fázi relativně klidnou, pozitivní, jak je v české kultuře tradicí. Pocit krize se nevymezuje generačně ani stranicko-politicky. Společná deziluze spojuje lidi různého věku a vzdělání napříč politickým spektrem. A nejde jen o reakci na problémy soužití etnik či sociálně vymezených komunit. Stále důrazněji se občanský nesouhlas týká také nakládání s nemovitými památkami, s institucemi kulturního a vzdělávacího systému či s veřejným prostorem. Byl to jeden z hlavních problémů, který české historiky – v důsledku jejich znalosti dlouhodobých vývojových procesů a analogií v okolních zemích – zajímal (vedle vlastního odborného programu) na ostravském sjezdu.

Nelze zatím předvídat, jaké důsledky by přinesl kolaps celého systému. S jistou mírou pravděpodobnosti lze očekávat růst vlivu pravicových, nacionalisticky orientovaných tendencí. To je zřetelné jak ze srovnání s vývojem v okolních zemích, na které ekonomické problémy dopadají silněji než na Českou republiku („cizinci nám berou práci“), tak i z reakcí některých politiků. Pokud manažeři politických stran zjistí, že by jim nacionálně laděná rétorika mohla zvýšit volební preference (zvláště u nejmladších voličů, kteří nemají historickou zkušenost a systematická výuka dějepisu jim byla odeřena), pak se lze tohoto vývoje skutečně obávat.

Nelze-li předvídat podobu negativního vývoje, pak ani cesta ke katarzi zatím není na obzoru. K odstranění nynější nestability by mohlo přispět postupné vytváření kompetentních grémií, nezávislých na vývoji preferencí, volebních cyklech či ekonomických zájmech jiných subjektů, jež by vytvářela komplexní modely pro řešení narůstajících problémů. Jako aktuálně nejtěžší se situace jeví ve školství, kde se již projevuje výrazně sestupná tendence

úrovně vzdělanosti. To dlouhodobě ohrožuje mimo jiné i konkurenceschopnost naší ekonomiky. Také snahy politiků o zavedení systému, který by jim umožňoval zasahovat přímo do řízení veřejných vysokých škol (u kterých je dosavadní systém akademických senátů, demokraticky volených funkcionářů a přísných kvalifikačních kritérií stále ještě poměrně účinnou obranou proti průniku politicky dosazených administrátorů), představují z hlediska dlouhodobého vývoje vzdělanosti a demokracie výrazně negativní tendenci.

Příčin zmíněného krizového stavu bude jistě víc. Na sjezdu historiků byl akcentován zejména dopad omezování školní výuky dějepisu, který se projevuje u studentů všech vzdělávacích stupňů úpadkem komplexně logického uvažování a schopnosti porozumět souvislostem. To v důsledku negativně ovlivňuje též obory přírodovědné.

Bylo by naivní předpokládat, že se politici budou řídit názory historiků. Za zamyšlení však stojí otázka, jak by měl v současných podmínkách (ovlivňovaných překotným rozvojem informačních technologií) vypadat nový model demokratického řízení státu; a to dříve než se společenská krize pod tlakem narůstajících ekonomických problémů projeví naplno a stávající politické struktury se distancují od řízení věcí veřejných. Máme nějaký tým srovnatelný s Prognostickým ústavem Československé akademie věd, který par excellence zvládl praktickou aplikaci základního výzkumu z osmdesátých let 20. století, kdy se již dala identifikovat neodvratná krize politického a ekonomického systému komunismu?

Možná by bylo dobré připomenout, co naznačil již roku 1993 v provolání k české historické obci jeden z našich politiků, když se zamýšlel nad vztahem mezi nově vzniklou Českou republikou, českým národním obrozením a praktickou funkcí formování českého vlastenectví: „[...] Takové vlastenectví mimo jiné znamená, jak upozorňoval už T.G. Masaryk, znát naše národní a státní dějiny, a zároveň rozumět jim a chápat je, z plnosti přítomné. Moderní česká politika je bez takového historického zázemí nemyslitelná, změnila by se v bezduchou improvizaci nad každodenními problémy a nutně by nakonec musela skončit v písku [...]”³⁹.

Bohužel ten kondicionál citovaného dopisu už neplatí a autorovo varování před bezduchou improvizací, vedoucí moderní českou politiku na mělčinu, dochází svého naplnění. Nám zatím nezbyvá než věřit, že na příštím

³⁹ Václav Klaus, *Zdravice sjezdu předsedy vlády České republiky*, [in:] *VII. sjezd českých historiků*, red. Z. Poustka, s. 15–16.

XI. sjezdu českých historiků v roce 2016 budeme mít možnost vyhodnotit problematický vývoj české společnosti na přelomu první a druhé dekády 21. století jen jako přechodný jev, jenž v důsledku sebezáchovných demokratických procesů přinesl do české politiky a ekonomiky nový vítr, který českou loď, uvízlou na mělčině, znovu vynesl na volné moře. Ale těžko spoléhat na to, že odněkud něco zavane. Lepší bude opřít se do vesel a ty, kdo jen neúčinně hodují v podpalubí, vysadit na písek.